28/11/2020

Η Πανούκλα και ο COVID-19

/ Γνώμες

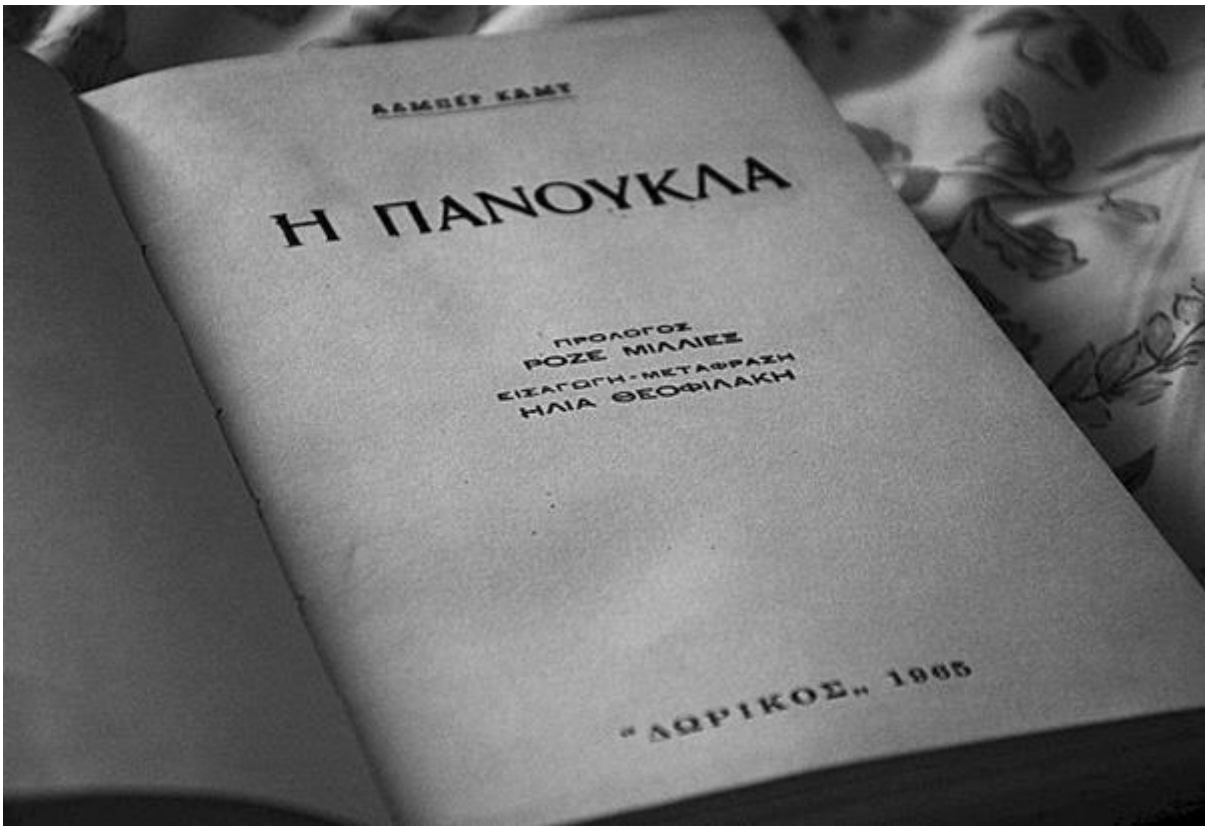

- **Του Μητροπολίτου Αργολίδος Νεκταρίου**

Με την εμφάνιση του COVID 19 , το βιβλίο του Α. Καμύ “Η πανούκλα” ήρθε ξαφνικά στην επικαιρότητα και στις μέρες μας διαβάστηκε πολύ. Παρά το ότι είναι ένα βιβλίο αλληγορικό, μέσα απ’ το οποίο ο συγγραφέας φωτογραφίζει τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, οι σημερινοί αναγνώστες ανακαλύπτουν εκπληκτικές ομοιότητες με την κατάσταση που ζούμε τους τελευταίους μήνες. Θα ήθελα να επισημάνω μερικά σημεία.

Το 1940 η πανούκλα εμφανίζεται στην Αλγερία και συγκεκριμένα στην πόλη Οράν. Τα κρούσματα και οι θάνατοι αυξάνουν με γεωμετρική πρόοδο. Η πρώτη αντίδραση των κατοίκων, είναι η άρνηση, ακριβώς αυτό που βλέπουμε και σήμερα: Άρνηση και υποτίμηση του κινδύνου. Οι πολίτες στρουθοκαμηλίζουν, κλείνουν τα μάτια στην τραγωδία που εξελίσσεται, δεν θέλουν να παραδεχτούν την σκληρή πραγματικότητα.

Γράφει ο Καμύ:

«***Οι μάστιγες είναι βέβαια κάτι το συνηθισμένο, δύσκολα όμως τις παραδέχεσαι όταν σου έρθουν κατακέφαλα. Η οικουμένη γνώρισε τόσες πανούκλες όσους και πολέμους. Κι ωστόσο, πανούκλες και πόλεμοι βρίσκουν πάντα τους ανθρώπους το ίδιο απροετοίμαστους***.
Ο γιατρός Ριέ ήταν απροετοίμαστος, σαν όλους τους συμπολίτες μας, κι έτσι μόνο μπορούμε να καταλάβουμε τους δισταγμούς του καθώς και την αμφιταλάντευσή του ανάμεσα στην ανησυχία και τη σιγουριά. Όταν ξεσπάει ένας πόλεμος, οι άνθρωποι λένε: «Δεν θα κρατήσει πολύ, είναι ανοησία». Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ένας πόλεμος είναι ασφαλώς μεγάλη ανοησία, όμως αυτό δεν τον εμποδίζει να κρατήσει πολύ. Η ανοησία είναι πάντα ανθεκτική, κι αυτό θα το διαπιστώναμε αν σταματούσαμε να σκεφτόμαστε συνέχεια τον εαυτό μας. Ως προς αυτό, οι συμπολίτες μας ήταν όπως κι όλος ο κόσμος, σκέφτονταν μόνο τον εαυτό τους, μ' άλλα λόγια ήταν ανθρωπιστές: δεν πίστευαν στις μάστιγες. Η μάστιγα δεν είναι στα μέτρα του ανθρώπου, και γι' αυτό συμπεραίνουμε πως είναι κάτι εκτός πραγματικότητας, ένας εφιάλτης που θα περάσει. Όμως δεν περνάει πάντα και, από κακό όνειρο σε κακό όνειρο, οι άνθρωποι πεθαίνουν, και πρώτοι απ' όλους οι ανθρωπιστές, γιατί δεν έλαβαν τα μέτρα τους. Οι συμπολίτες μας δεν ήταν πιο ένοχοι από άλλους, λησμονούσαν όμως τη μετριοφροσύνη, αυτό είν΄ όλο, και σκέφτονταν πως όλα ήταν δυνατά γι' αυτούς, πράγμα που σήμαινε πως ήταν αδύνατο να υπάρξουν συμφορές. Εξακολουθούσαν ν' ασχολούνται με τις επιχειρήσεις τους, να σχεδιάζουν ταξίδια και να εκφράζουν τη γνώμη τους. Πώς να σκεφτούν την πανούκλα, που εξαφανίζει το μέλλον, τις μετακινήσεις, τις συζητήσεις; Πίστευαν πως ήταν ελεύθεροι, αλλά ποτέ δεν θα 'ναι κανείς ελεύθερος όσο υπάρχουν μάστιγες.».

Η πόλη μπαίνει σε καραντίνα. Το εμπόριο νεκρώνεται. Αλλά και πάλι οι κάτοικοι δυσκολεύονται να αποδεχτούν την πραγματικότητα.

«*Υπήρχαν βέβαια τα κοινά συναισθήματα, όπως ο χωρισμός ή ο φόβος, μα εξακολουθούσαν να βάζουν σε πρώτο πλάνο τις προσωπικές τους έγνοιες. Κανένας δεν είχε ακόμα παραδεχτεί στ' αλήθεια την αρρώστια. Οι περισσότεροι ήταν ευαίσθητοι κυρίως σε ό,τι ανέτρεπε τις συνήθειες τους ή έθιγε τα συμφέροντα τους. Ένιωθαν οργή κι αγανάκτηση, όμως αυτά δεν είναι συναισθήματα που μπορείς ν' αντιτάξεις στην πανούκλα. Η πρώτη τους αντίδραση, λόγου χάριν, ήταν να ενοχοποιήσουν τη διοίκηση.*».

Οι θάνατοι αυξάνουν, αλλά και πάλι οι κάτοικοι απωθούν τον κίνδυνο. Δεν αυτοπροστατεύονται. Το Οράν νεκρώνει. Όλα τα καταστήματα είναι κλειστά, αλλά οι άνθρωποι συνεχίζουν να κυκλοφορούν στους δρόμους.

Κι ενώ τα θύματα αυξάνουν, εμφανίζεται μια νέα πραγματικότητα, καθόλου άγνωστη από το παρελθόν. Σε περιπτώσεις θεομηνιών, πολέμων, επιδημιών, οι άνθρωποι προσπαθούν να πιαστούν από κάπου, να πάρουν ελπίδα, να μάθουν τι θα γίνει στο μέλλον και πότε θα σταματήσει το κακό. Το βλέπουμε και στις μέρες μας. Μάγοι και αστρολόγοι κάνουν χρυσές δουλειές, με το αζημίωτο βέβαια. (Αλήθεια, ήθελα να απευθύνω επ' ευκαιρία ένα ερώτημα σ' όλους αυτούς τους τσαρλάτανους. Κάθε χρονιά αποφαίνονται και "προφητεύουν" τι θα συμβεί τη νέα χρονιά. Γιατί δεν βρέθηκε ένας, τον περασμένο Ιανουάριο, να μας προειδοποιήσει για τον κορωνοϊό; Πώς τους ξέφυγε ένα τέτοιο γεγονός,που έφερε τα πάνω κάτω σ' όλο τον πλανήτη;...). Από την άλλη σύγχρονοι "μετά Χριστόν προφήτες", προφητολόγοι, αντιχριστολόγοι, αποκαλυπτολόγοι, ψευτοπροορατικοί, συνωμοσιολόγοι, αναστατώνουν τον κόσμο με ένα σωρό ανοησίες. Εφημερίδες και περιοδικά με πηχιαίους τίτλους προβάλουν παλιές και νέες "προφητείες" των τάδε γερόντων και "φωτισμένων" επιφέροντας την σύγχυση. Νομίζετε ότι είναι σημερινό φαινόμενο; Όχι βέβαια. Ο Καμύ, το περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο.

«Μπορούμε να φέρουμε ως παράδειγμα για τα παραπάνω την κατάχρηση προφητειών που έκαναν οι συμπολίτες μας. Πράγματι την άνοιξη, περίμεναν από τη μια στιγμή στην άλλη το τέλος της αρρώστιας και κανένας δεν νοιαζόταν να ζητήσει από τους άλλους διευκρινίσεις σχετικά με τη διάρκεια της επιδημίας, αφού όλος ο κόσμος είχε πειστεί ότι δεν θα κρατούσε άλλο. Όμως, όσο περνούσαν οι μέρες, άρχισαν να φοβούνται πως η συμφορά αυτή δεν θα 'χε τελειωμό και, αμέσως, το τέλος της επιδημίας έγινε το αντικείμενο κάθε ελπίδας. Έτσι, κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι διάφορες προφητείες που τις είχαν κάνει μάγοι ή άγιοι της Καθολικής Εκκλησίας. Μερικοί τυπογράφοι της πόλης μυρίστηκαν πολύ γρήγορα το κέρδος που θα μπορούσαν ν' αντλήσουν από τη νέα τούτη μανία και τύπωσαν σε πολλά αντίτυπα τα κείμενα που κυκλοφορούσαν. Όταν αντιλήφθηκαν ότι η περιέργεια των αναγνωστών ήταν ακόρεστη, καταπιάστηκαν με έρευνες στις δημοτικές βιβλιοθήκες, ξέθαψαν όλες τις μαρτυρίες αυτού του είδους, που μπορούσαν να τους προμηθεύσουν τα παλιά χρονικά, και τις κυκλοφόρησαν σωρηδόν στην πόλη. Κι όταν κι αυτές εξαντλήθηκαν, παράγγειλαν τότε στους δημοσιογράφους να επινοήσουν προφητείες, κι εκείνοι αποδείχτηκαν, ως προς αυτό τουλάχιστον, εφάμιλλοι με τα πρότυπά τους των περασμένων αιώνων.

Μερικές απ αυτές τις προφητείες δημοσιεύτηκαν μάλιστα σε συνέχειες και στις εφημερίδες και διαβάζονταν με την ίδια απληστία όπως και τα αισθηματικά ρομάντζα τον καιρό που όλα πήγαιναν καλά. Ορισμένες απ αυτές τις προβλέψεις βασίζονταν σε παράδοξους υπολογισμούς, όπου συμπλέκονταν η χρονολογία, ο αριθμός των νεκρών και το άθροισμα των μηνών που διήρκεσε το καθεστώς της

πανούκλας. Άλλες έκαναν συγκρίσεις με τις μεγάλες πανούκλες της ιστορίας, υπογράμμιζαν τις ομοιότητες (που οι προφητείες τις αποκαλούσαν ¨σταθερές¨) και με τη βοήθεια διάφορων υπολογισμών το ίδιο παράδοξων, ισχυρίζονταν πως αντλούσαν διδάγματα σχετικά με την τωρινή δοκιμασία. Οι πιο ευπρόσδεκτες όμως απ' το κοινό ήταν αναμφισβήτητα εκείνες που, με φρασεολογία της Αποκάλυψης, ανήγγειλαν σειρές γεγονότων που το καθένα τους θα μπορούσε να είναι αυτό που μάστιζε τώρα την πόλη και που ήταν τόσο πολύπλοκο ώστε να επιτρέπει κάθε λογής ερμηνεία. Έτσι συμβουλεύονταν καθημερινά τον Νοστράδαμο και την Αγία Οντίλ και πάντα επωφελώς. Κοινό γνώρισμα, άλλωστε, όλων αυτών των προφητειών είναι πως τελικά τους καθησύχαζαν. Μόνο η πανούκλα δεν τους καθησύχαζε».

Στο βιβλίο αυτό ένα από τα πρόσωπα που παίζει σημαντικό ρόλο είναι ο ιερέας, ο πατήρ Πανελού. Η Εκκλησία οργάνωσε τότε εβδομάδα προσευχών, λιτανειών κλπ. Ο π. Πανελού ανέλαβε να μιλήσει σ' ένα πολυπληθές εκκλησίασμα. Όπως συνήθως συμβαίνει, ο π. Πανελού αποφαίνεται ότι η επιδημία είναι μάστιγα του Θεού, είναι τιμωρία για τις αμαρτίες των ανθρώπων.

Περνάει όμως ο καιρός και ο π. Πανελού με τον γιατρό Ριέ βρίσκονται στο νοσοκομείο και παρακολουθούν ένα άρρωστο παιδάκι να υποφέρει φρικτά και στο τέλος να πεθαίνει. Είναι ένα γεγονός που τον συγκλονίζει. Καλά οι μεγάλοι, αλλά αυτό το αθώο παιδί, τι έφταιξε; Το τιμώρησε και αυτό ο Θεός; Ο π. Πανελού συγκλονίζεται, προβληματίζεται. Την επόμενη φορά που θα κηρύξει αλλάζει στάση. Την πρώτη φορά μίλησε άσπλαχνα, τώρα πολύ διαφορετικά. Μεταξύ των άλλων ανέφερε κι' ένα συγκινητικό περιστατικό.

« Όταν είχε πέσει πανούκλα στην Μασσαλία, από τους ογδόντα έναν μοναχούς της Μονής του Μαρσύ, μόνον τέσσερις επέζησαν. Και από τους τέσσερις, οι τρείς το έσκασαν. Έμεινε ένας μοναχός έχοντας μπροστά του την εικόνα των 77 πτωμάτων και το παράδειγμα της φυγής των τριών. Ο π. Πανελού φώναξε τότε:

« Αδελφοί μου, πρέπει να είμαστε εκείνος που μένει.»

Ο π. Πανελού δεν θα φύγει. Θα μείνει. Μετά από λίγο θα νοσήσει και θα πεθάνει. Κάποιοι άλλοι ήθελαν να φύγουν, αλλά τελικά έμειναν κοντά στον ανθρώπινο πόνο, όπως ο γιατρός Ριέ. Κάποιοι το ‘ριξαν στην κερδοσκοπία. Γνωστό φαινόμενο κι’ αυτό σε περιόδους κρίσεων και συμφορών.
Δεν θέλω να επεκταθώ άλλο. Στο βιβλίο θίγονται πολλά ακόμα θέματα, που μπορεί ο αναγνώστης να τα διαβάσει. Θα σταθώ όμως σ’ ένα που το θεωρώ καίριο. Είναι η στάση όλων μας απέναντι στον άλλο άνθρωπο για τον οποίο έχουμε ευθύνη. Δανείζομαι τα λόγια του Σ. Ζουμπουλάκη.

«Οι επιδημίες δοκιμάζουν την τιμιότητα καθενός από εμάς, η οποία απαιτεί αδιάκοπη προσοχή. Με τα λόγια του ιατρού, άλλου κεντρικού προσώπου της πανούκλας:

¨Ο τίμιος άνθρωπος, αυτός που δεν μολύνει σχεδόν κανέναν, είναι ο όσο γίνεται λιγότερο αφηρημένος. Χρειάζεται θέληση και ένταση για να μην είσαι αφηρημένος¨.

Με άλλα λόγια, τιμιότητα είναι η ένταση της ευθύνης για τους άλλους που στην περίοδο των επιδημιών, για τους περισσότερους από εμάς, εκφράζεται παράδοξα και βασανιστικά με το να μένουμε μακριά τους.

Και αυτή η επιδημία θα περάσει, χωρίς κανείς να μπορεί να υπολογίσει τώρα τον αριθμό των θυμάτων της. Είναι σημαντικό οι ζωντανοί, όταν πια θα έχει περάσει το κακό, να μην ντρέπονται για την στάση τους τον καιρό της πανδημίας».

Δεν θα ήθελα ν’ αφήσω ασχολίαστο το θόρυβο που έχει ξεσπάσει για τις μάσκες. Είναι εξοργιστικό ένα τόσο απλά καθαρά τεχνικό- ιατρικό θέμα, να παίρνει από κάποιους πνευματικές διαστάσεις. «Αλλοιώνει το πρόσωπο, την εικόνα του Θεού» αποφάνθηκαν κάποιοι. Και ρωτώ, αν κάποιοι ιδιαίτερα ιερείς και ψάλτες τυλίγουν το πρόσωπο τους μ’ ένα κασκόλ, για να προφυλάξουν τον ευαίσθητο λαιμό τους, δεν αλλοιώνουν την εικόνα του Θεού; Ποια η διαφορά; Επειδή το ένα ονομάζεται κασκόλ επιτρέπεται και το άλλο επειδή ονομάζεται μάσκα απαγορεύεται; Φοράω την μάσκα σημαίνει κυρίως αισθάνομαι υπεύθυνος για τον άλλον, προστατεύω τον άλλον. Βρέθηκα λίγο καιρό πριν σε μία Εκκλησία. Η συντριπτική πλειονότητα των πιστών, τηρούσε τα μέτρα. Εκτός από δύο «ευσεβείς» που στέκονταν επιδεικτικά στα πρώτα στασίδια με «επηρμένην οφρύν» χωρίς μάσκα. Ένιωσα σα να έβλεπα τον Φαρισαίο της παραβολής και να λέει:

«Οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων»

Στην πραγματικότητα φορούσαν μια πολύ πιο χοντρή μάσκα υποκρισίας και

αναλγησίας.

Πολύς λόγος γίνεται και πάλι για το κλείσιμο των ναών. Είναι ένα θέμα που μας πονά όλους μας. Ας το καταλάβουμε επιτέλους. Η απουσία μας από το ναό δεν γίνεται εκούσια, ούτε αδικαιολόγητα. Υπάρχει σοβαρός λόγος και το γνωρίζουμε όλοι. Δυστυχώς είδαμε τα αποτελέσματα σε ομόδοξες χώρες, όπου ολόκληρες ενορίες και μοναστήρια βίωσαν τις θλιβερές συνέπειες. Πλήθος κρουσμάτων και θανάτων από την ανεύθυνη στάση πολλών «πιστών».

Τον τελευταίο καιρό την ίδια θλιβερή πραγματικότητα βιώνουν και δικές μας μοναστικές κοινότητες, που δεν τήρησαν τα μέτρα. Επίσκοποι, Ιερείς, Μοναχοί και Μοναχές νόσησαν και κάποιοι έχασαν την ζωή τους. Και οι αρνητές του κορονοϊού, να αποφαίνονται ότι δεν πέθαναν από τον κορονοϊό, αλλά από άλλες αιτίες. Δεν θέλουν να παραδεχθούν ότι και οι πιστοί, οι ιερείς, οι μοναχοί, ακόμα και οι Άγιοι, αρρωσταίνουν. Άραγε τόσο πολύ αμφιβάλουν για την πίστη τους;

Όλοι σήμερα στεκόμαστε με θαυμασμό στη μεγάλη μορφή του Αγίου Πορφυρίου. Και πολλοί έχουν γευτεί την θαυματουργική θεραπεία του. Ο ίδιος όμως ποτέ δεν υποτίμησε την επιστήμη, ούτε αρνήθηκε την ιατρική βοήθεια. Η μαρτυρία του μακαριστού καθηγητή Γ. Παπαζάχου είναι πολύ σημαντική:

«Ωστόσο, ποτέ δεν αρνήθηκε την ιατρική βοήθεια των πολλών γιατρών-πνευματικών του παιδιών. Μάλιστα μια μέρα τον ρώτησα: ¨Γιατί πολλοί πνευματικοί άνθρωποι, κυρίως μοναχοί, αρνούνται την ιατρική βοήθεια, πιστεύοντας ότι θα τους βοηθήσει κατ’ ευθείαν η Παναγία;¨

Μου απάντησε: Είναι εγωισμός-πονηρή ενέργεια-να νομίζεις ότι ο Θεός θα κάνει, κατ’ εξαίρεση από τους πολλούς, θαυματουργική επέμβαση για σένα. Ο Θεός κάνει θαύματα και τώρα, αλλά εσύ δεν πρέπει να το προσδοκάς για σένα. Είναι εγωιστική εξαίρεση. Άλλωστε και μέσω των γιατρών ο ίδιος ο Θεός ενεργεί. ¨Ιατρούς και φάρμακα Κύριος έδωκε¨, λέει η Αγία Γραφή.¨

Τέλος θέλω να αναφερθώ στο φαινόμενο των ¨κρυφών λειτουργιών¨. Παρά τις συστάσεις της Ιεράς Συνόδου, εφημέριοι, γέροντες και γερόντισσες καλούν επιλεκτικά τους «δικούς τους» να μεταλάβουν ¨κρυφά¨ που σημαίνει «εμείς να σωθούμε και οι άλλοι να πάνε στο πυρ το εξώτερον. Φτάσαμε δηλαδή στο σημείο να χρειάζεται μέσον για να κοινωνήσεις!

Αναρωτιέμαι: Είναι η Θεία Κοινωνία ατομικό γεγονός, ή αποκλειστικά και μόνον για κάποια χριστιανική ελίτ; Μεμέρισται ο Χριστός; Οι άλλοι δεν είναι μέλη του Χριστού; Αν η Θεία Κοινωνία είναι ατομικό γεγονός, ας κάνουμε αυτό που κάνουν χριστιανικές σέκτες στην Αμερική: Μηχανήματα σαν τους αυτόματους πωλητές σε

διάφορα σημεία της πόλης. Πατάς το κουμπί και σου βγάζει σε σελοφάν τη Θεία Κοινωνία. Παίρνεις το χαπάκι σου και σώζεσαι, δεν χρειάζεται να κοινωνείς με τους αδελφούς σου. Έτσι δεν κινδυνεύεις και από την αστυνομία και το πρόστιμο.

Πριν από χρόνια είχα την ευκαιρία να επισκεφτώ αρκετές φορές τον σύγχρονο ασκητή και Άγιο της Ρουμανίας, τον πατέρα Κλεόπα. Ο χαρισματικός αυτός γέροντας μας μίλησε τότε για τους πέντε τρόπους κοινωνίας με το Θεό. Παραθέτω τα λόγια του, τουλάχιστον για τους καλοπροαίρετους Χριστιανούς που βρίσκονται σε σύγχυση με τόσα που γράφονται και λέγονται και αναζητούν ένα φωτάκι ελπίδας.

«Όταν πήγα στην Αθήνα, στην Ιερά Σύνοδο με ρώτησαν πόσων ειδών κοινωνίες έχουμε. Και τους απάντησα πως με πέντε τρόπους μπορεί να κοινωνήσει ο χριστιανός.

Ο πρώτος τρόπος είναι με την συμμετοχή μας στο μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας, όταν ο ιερέας μας κοινωνεί με την λαβίδα.

Ο δεύτερος τρόπος, με την ευχή του Ιησού. Όταν λες την ευχή « Κύριε Ιησού Χριστέ ελέησον με», είτε με το νου είτε με την καρδιά, μπορείς καθημερινά να κοινωνείς άπειρες φορές το Χριστό.

Ο τρίτος τρόπος είναι με την τήρηση των εντολών του Χριστού. Όποιος τηρεί τις εντολές του Χριστού, ενώνεται με το Χριστό, ενώνεται με την Αγία Τριάδα. Αυτήν την κοινωνία μας φανέρωσε ο ίδιος ο Χριστός. ¨ ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιήσομεν¨.(Ιωαν.ιδ,23). Και ¨ ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου¨(Ιωαν.ιε,10) . Επίσης ο Άγιος Διονύσιος Αρεοπαγίτης λέγει ότι : ¨Η ομοιοτητά μας και η ενότητα μας με το Θεό πραγματοποιείται μόνο με την εφαρμογή των θείων εντολών¨.

Ο τέταρτος τρόπος κοινωνίας (εδώ σταμάτησε λίγο, πήρε μια βαθιά ανάσα και φώναξε δυνατά)….. είναι με τα αυτιά! (χαμογέλασε και συνέχισε). Γίνεται με την ακρόαση του λόγου του Θεού, διότι ο λόγος του Θεού έρχεται με την ακοή και διοχετεύεται στην καρδιά. Την ίδια κοινωνία που δέχεσαι από τον ιερέα με τη λαβίδα, την ίδια δέχεσαι από τα αυτιά, όταν ακούς με ευλάβεια το λόγο του Θεού. Εάν λοιπόν κάθεσαι στην εκκλησία ήσυχα, όπως κάθεστε εδώ, κι έχεις φόβο Θεού, τότε λοιπόν κάθε φορά κοινωνείς το Χριστό από τα αυτιά.

Ο πέμπτος τρόπος κοινωνίας γίνεται με την προσκομιδή, όπου ο ιερέας μνημονεύει τα ονόματα και βγάζει μερίδες πάνω στον άγιο δίσκο. Τη στιγμή της συστολής που ο ιερέας ρίχνει τις μερίδες στο άγιο ποτήριο και ενώνονται με το αίμα του

Χριστού, οι πιστοί που μνημονεύθηκαν κοινωνούν το Χριστό και καθαρίζονται από τις αμαρτίες».

Η συζήτηση κατέληξε με την όμορφη ευχή του, που συνήθιζε να λέει στους επισκέπτες:

«Να σας φάει ο Παράδεισος»

Υστερόγραφο δικό μου

Αμήν

Ο Αργολίδος Νεκτάριος